

5. téma

A magánhangzók fonetikai rendszerezése

A mássalhangzók– magánhangzók elválasztása

Az elválasztás *fonetikailag* nem lehetséges (kontinuum)

„**Átmeneti sáv**”: szonoráns mássalhangzók és szemivokálisok (félhangzók)

Az elválasztás fonológiai alapú lehet, így nyelvenként eltérő eredményre vezethet

A magánhangzók képzése

1. Tüdő: **pulmonikus (expirációs)**
2. Gégefő: **zöng hangok** ($f_0, 2f_0, 3f_0$)
3. Toldalékcső (szupraglottális terület): **nyíláshangok (szonoránsok)**
4. A szupraglottális üregrendszer a zöngét (ami összetett periodikus hang) akusztikus szűrőként átalakítja: bizonyos felharmonikusait (felhangjait) felerősíti: **formánsok** (F_1, F_2, F_3, F_4, F_5)

A beszédkeltéshez – egyszerűsítve – szükséges:
hangforrás + szűrő

A toldalékcső hangképző szerepe a magánhangzók létrehozásában

1. Garat: mérete, formája a magyarban fonetikailag és fonológiailag irreleváns

2. A levegő útja a garatból:
fonetikailag releváns, fonológiailag irreleváns

	Orális	Nazoorális
magánhangzók		

A toldalékcső hangképző szerepe a magánhangzók létrehozásában

3. Szájüreg: mérete, formája fonetikailag és fonológiailag releváns (bár nem azonos módon)

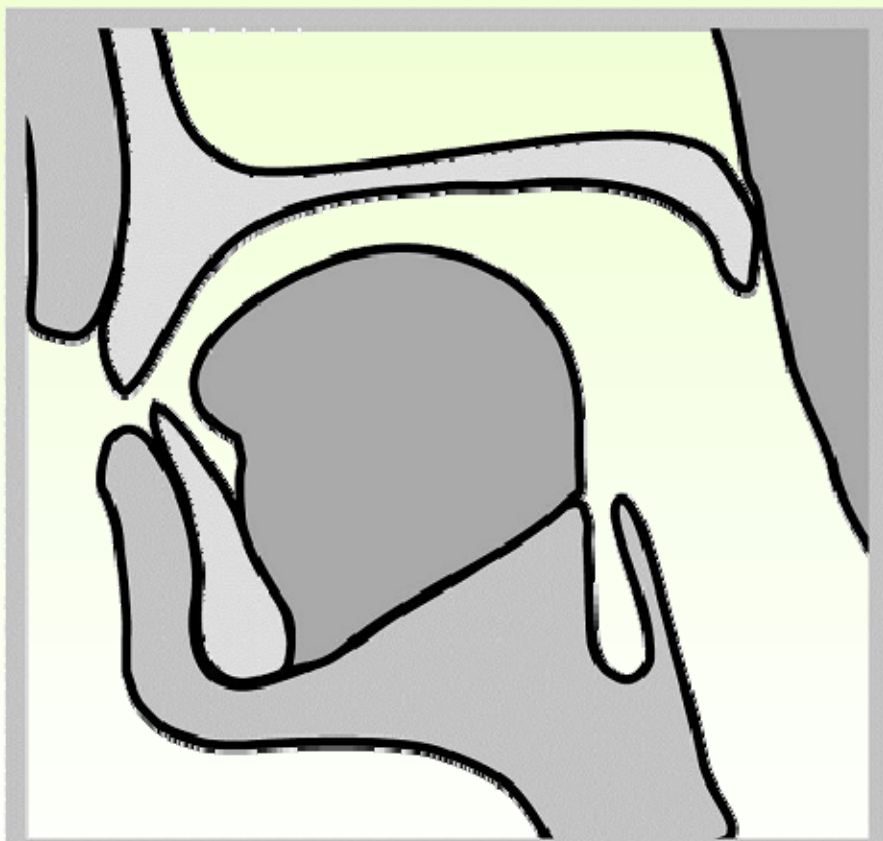
A nyelv vízszintes mozgása szerint:	Hátul képzett (veláris)	Középen képzett (mediális / centrális)	Elöl képzett (palatális)

A toldalékcső hangképző szerepe a magánhangzók létrehozásában

3. Szájüreg: mérete, formája fonetikailag és fonológiailag releváns (bár nem azonos módon)

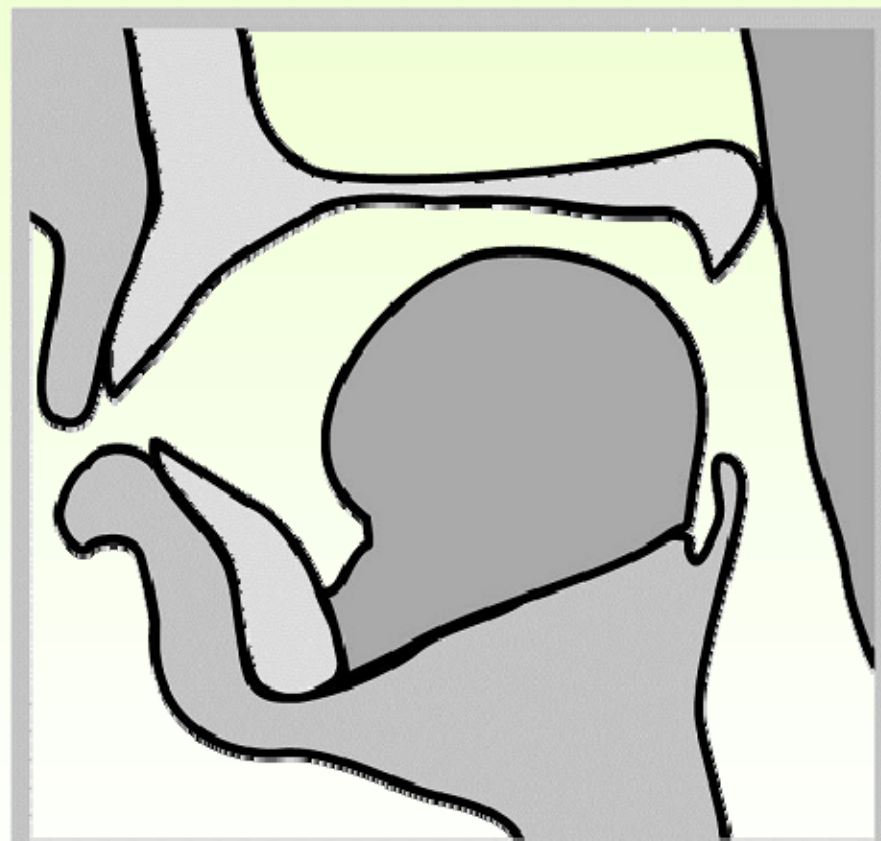
A nyelv vízszintes mozgása szerint:	Hátul képzett (veláris)	Középen képzett (mediális / centrális)	Elöl képzett (palatális)
A nyelv függőleges mozgása szerint	Felső nyelvállású Középső nyelvállású Alsó nyelvállású Legalsó nyelvállású		

A nyelv vízszintes mozgása

é

elöl képzett (palatális)

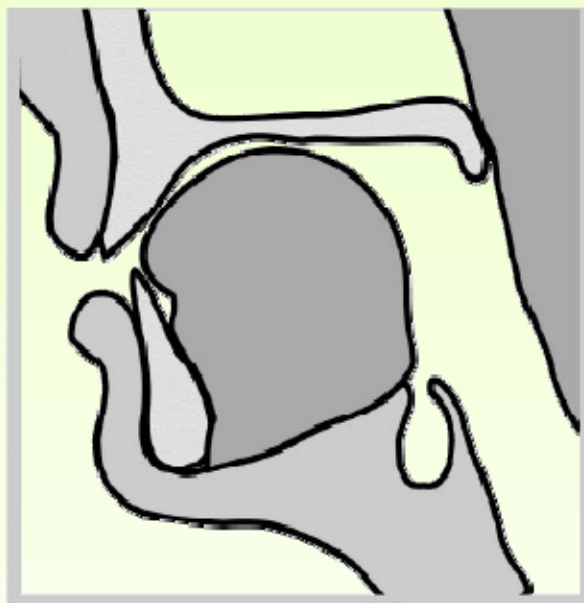
ó

hátsul képzett (veláris)

A nyelv függőleges mozgása

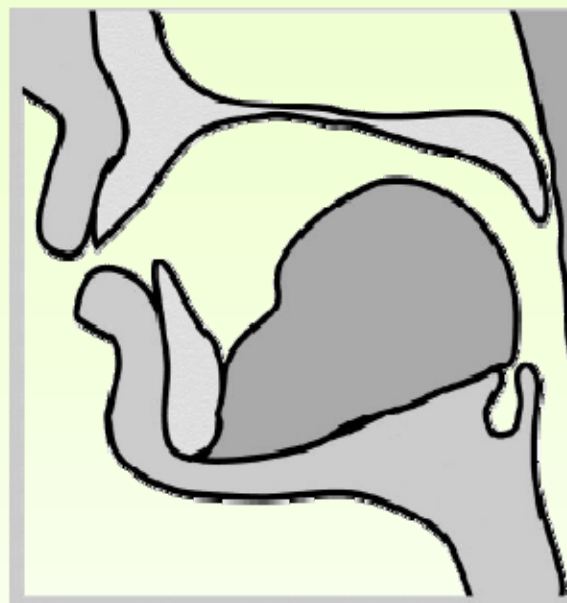
itt

felső
(elől)

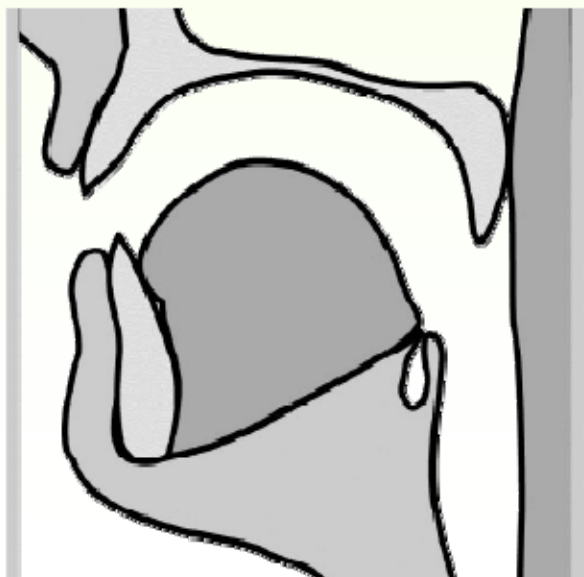
ott

középső
(hátul)

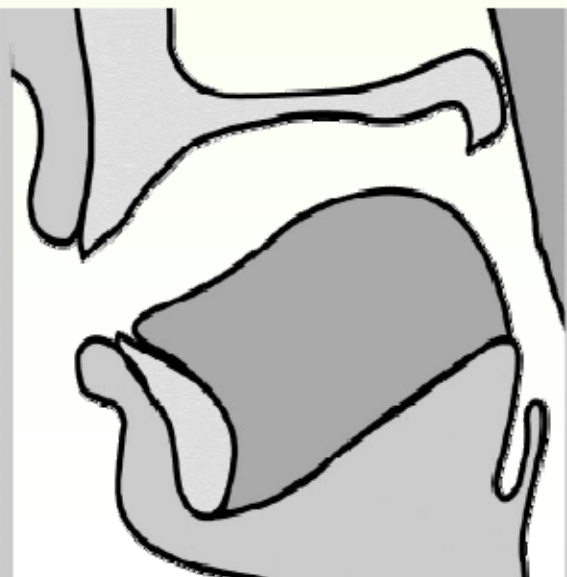
eb

alsó
(elől)

ás

legalsó
(hátul)

	Orális			~~Nazoorális~~		
	Veláris	Mediális / Centrális	Palatális	Veláris	Mediális / Centrális	Palatális
Felső						
Középső						
Alsó						
Legalsó						

Orális magánhangzók

	Veláris	Mediális / Centrális	Palatális
Felső			
Középső			
Alsó			
Legalsó			

A toldalékcső hangképző szerepe a magánhangzók létrehozásában

4. Pitvar: mérete, formája a magyarban fonetikailag és fonológiailag irreleváns

5. Az ajkak: fonetikailag és fonológiailag releváns

	Labiális (ajakkerekítéses)	Illabiális (ajakréses)
magánhangzók		

Orális magánhangzók

	Veláris		Mediális		Palatális	
	Labiális	Illab.	Lab.	Illab.	Lab.	Illab.
Felső						
Középső						
Alsó						
Legalsó						

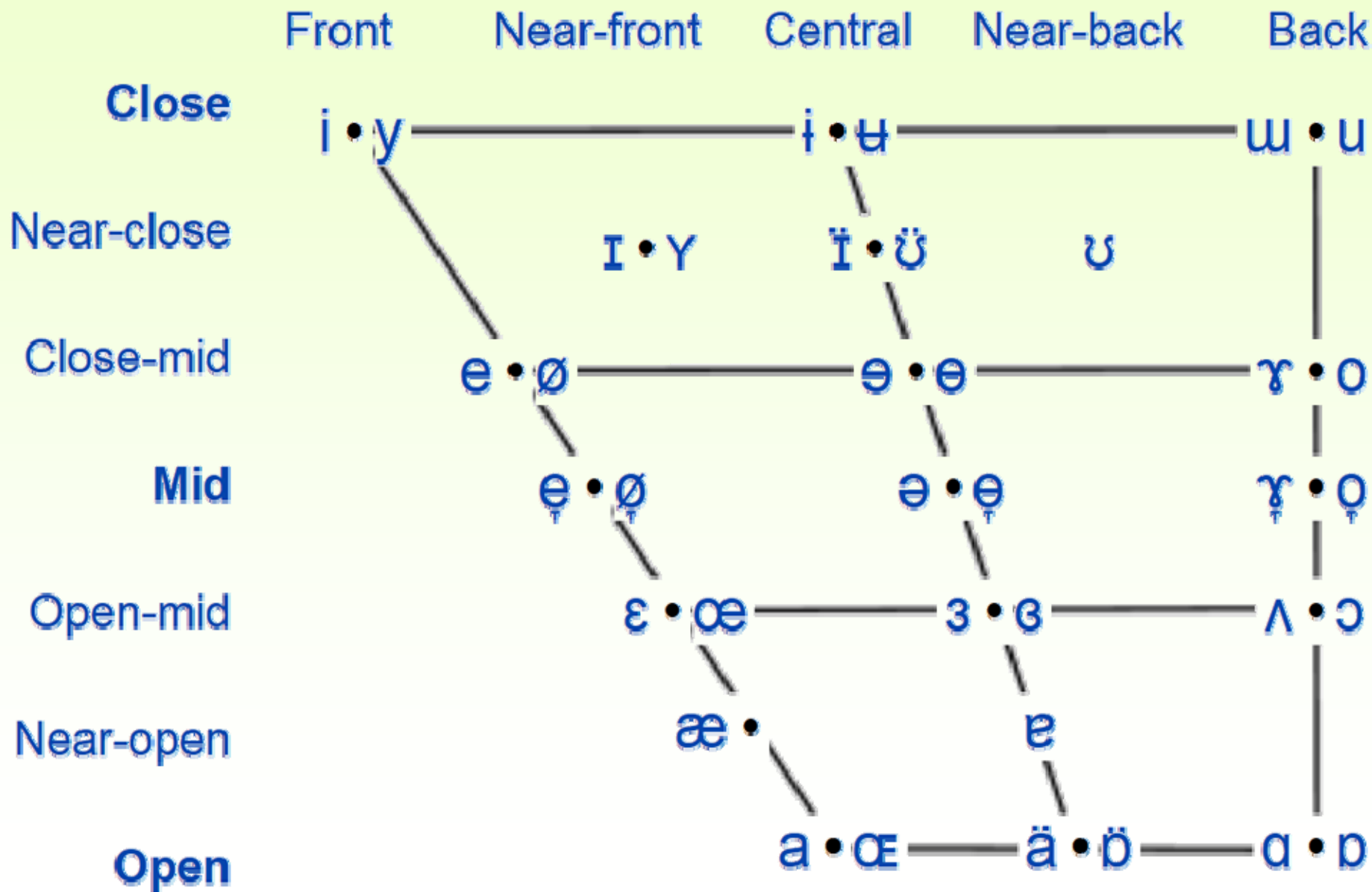
A rövid egyes magánhangzók (monoftongusok) fonetikai rendszere

Rövid orális magánhangzók						
	Veláris		Mediális		Palatális	
	Lab.	Illab.	Lab.	Illab.	Lab.	Illab.
Felső	u	ɯ	ʉ	ɨ	y	ɨ
Középső	o	ɤ	ɵ	ɘ	ø	e
Alsó	ɔ	ʌ	ɚ	ɜ	œ	ɛ
Legalsó	ɒ	ɑ	ɔ̃	ä	æ	a

Nem kell
megtanulni!

Nem kell megtanulni!

A rövid monoftongusok az IPA rendszerezésében

Időtartamuk szerint **fonetikailag**: 1. ultrarövid, 2. rövid, 3. félhosszú, 4. hosszú, 5. ultrahosszú

Időtartamuk szerint **fonológiailag**: 1. rövid, 2. hosszú

A hosszú–rövid párok tagjai közötti nemcsak időtartambeli, hanem artikulációs különbség is van.

– A *hosszú* magánhangzókat általában **zártabbak**: magasabb nyelvállással képzettek (kivétel az *á*).

– A hosszabb magánhangzók artikulációja többnyire intenzívebb szupraglottális izomtevékenységgel jár, vagyis a *hosszú* magánhangzók **feszés** (fortisz / ang. tense), a *rövidek* **laza** (lenisz / ang. lax) ejtésűek. (Viszont nemcsak a hosszú, hanem a hangsúlyos magánhangzókat is fortisz artikulációval ejtjük.)

Orális magánhangzók

Orális magánhangzók						
	Veláris		~~Mediális~~		Palatális	
	Labiális	Illab.	~~Lab.~~	~~Illab.~~	Lab.	Illab.
Felső	<i>u — ú</i>	↔ ✓	↔ ✓	↔ ✓		
Középső	<i>o — ó</i>	↔ ✓	↔ ✓	↔ ✓		
Alsó	<i>a —</i>	↔ ✓	↔ ✓	↔ ✓		
Legalsó	✓	↔ ✓	↔ ✓	↔ ✓	<i>á</i>	

A rövid és hosszú magyar monoftongusok fonetikai rendszerezése

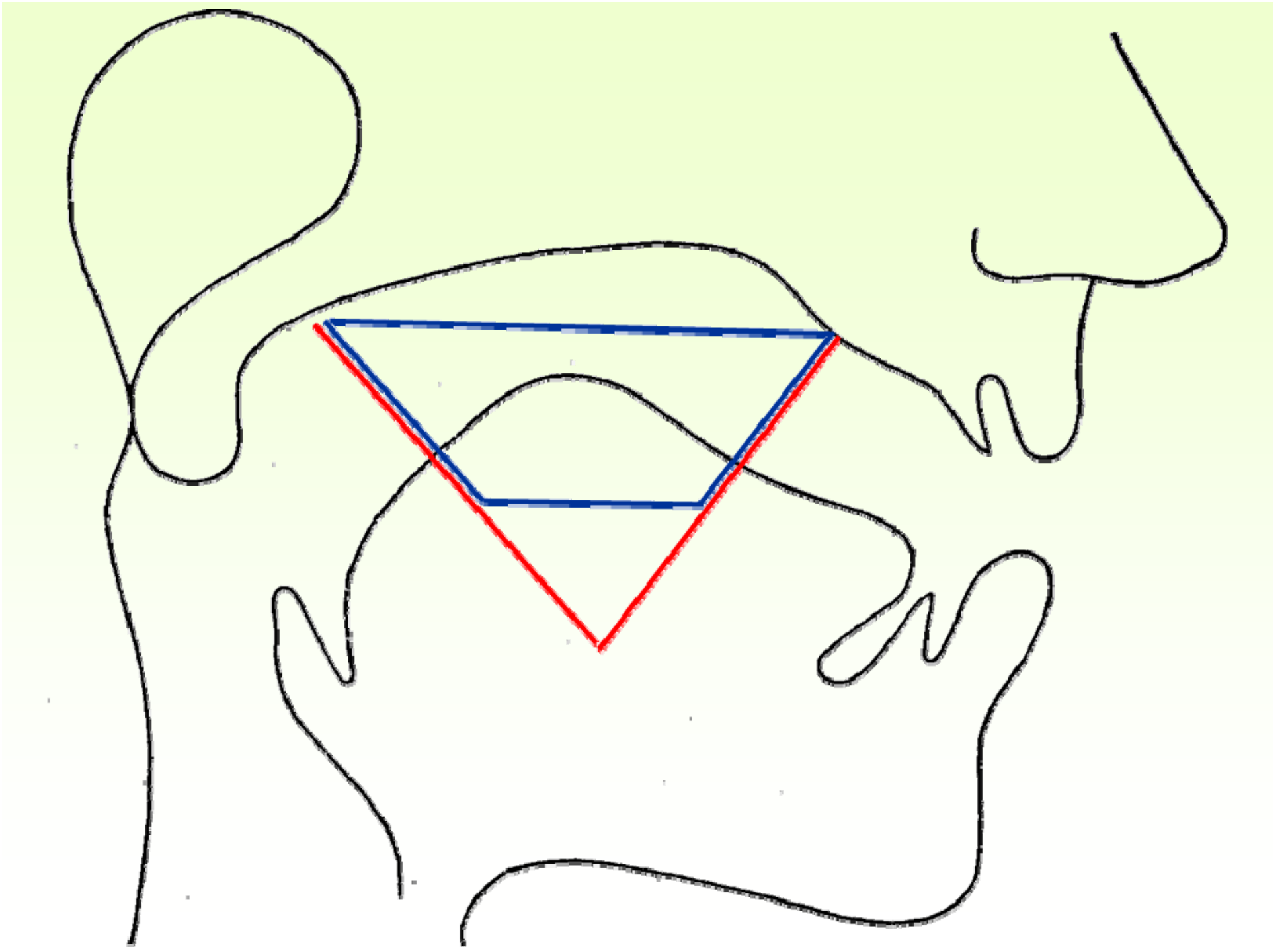
(Magyar egyezményes és IPA hangjelöléssel)

	Veláris (mély)		Palatális (magas)	
Nyelvállás	Illabiális	Labiális	Illabiális	Labiális
Felső				
Középső				
Alsó				
Legalsó				

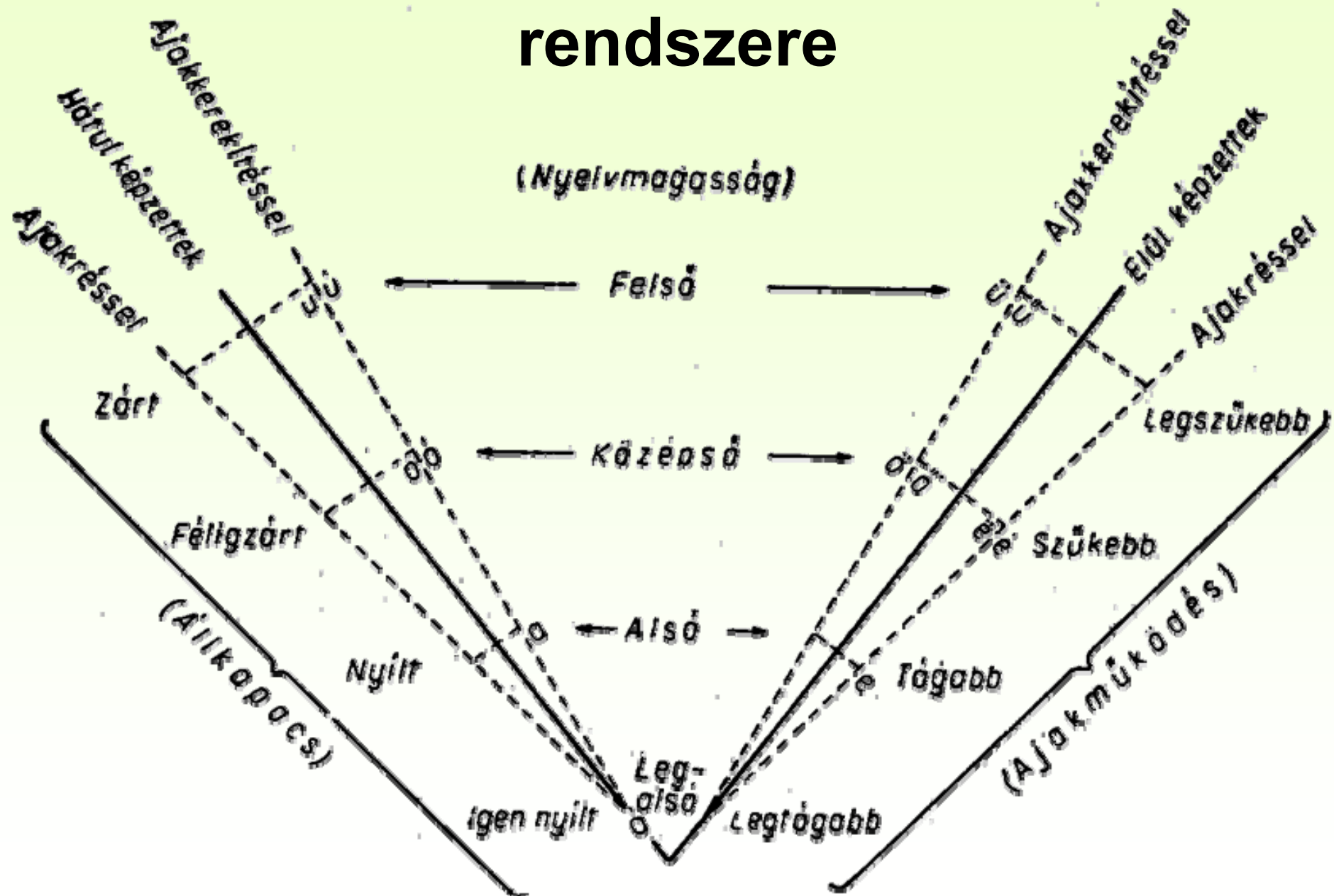
A rövid és hosszú magyar monoftongusok fonetikai rendszerezése

(Magyar egyezményes és IPA hangjelöléssel)

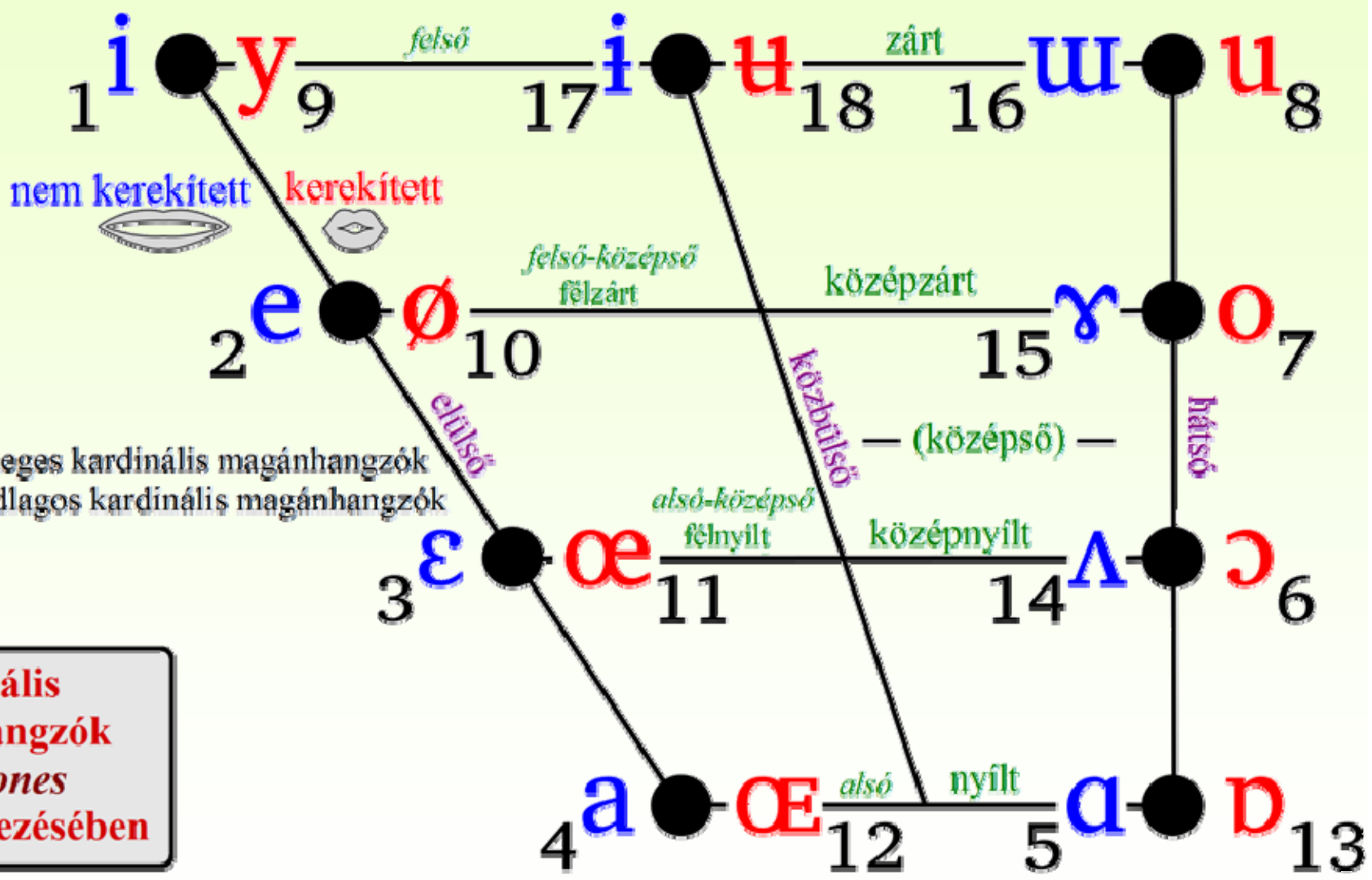
	Veláris (mély)		Palatális (magas)	
Nyelvállás	Illabiális	Labiális	Illabiális	Labiális
Felső	<i>i — í</i> [ɰ — ɰ:]	<i>u — ú</i> [u — u:]	<i>i — í</i> [i — i:]	<i>ü — ú</i> [y — y:]
Középső	<i>ē — é</i> [ɤ — ɤ:]	<i>o — ó</i> [o — o:]	<i>ë — é</i> [e — e:]	<i>ö — ő</i> [ø — ø:]
Alsó	<i>e — ē</i> [ʌ — ʌ:]	<i>a — ā</i> [ɔ — ɔ:]	<i>e — ē</i> [ɛ — ɛ:]	<i>æ — ǣ</i> [æ — æ:]
Legalsó	<i>á — á</i> [a — a:]	<i>a — ā</i> [ɒ — ɒ:]	<i>ä — ā</i> [æ — æ:]	— [œ — œ:]

A magyar monoftongusok fonetikai rendszere

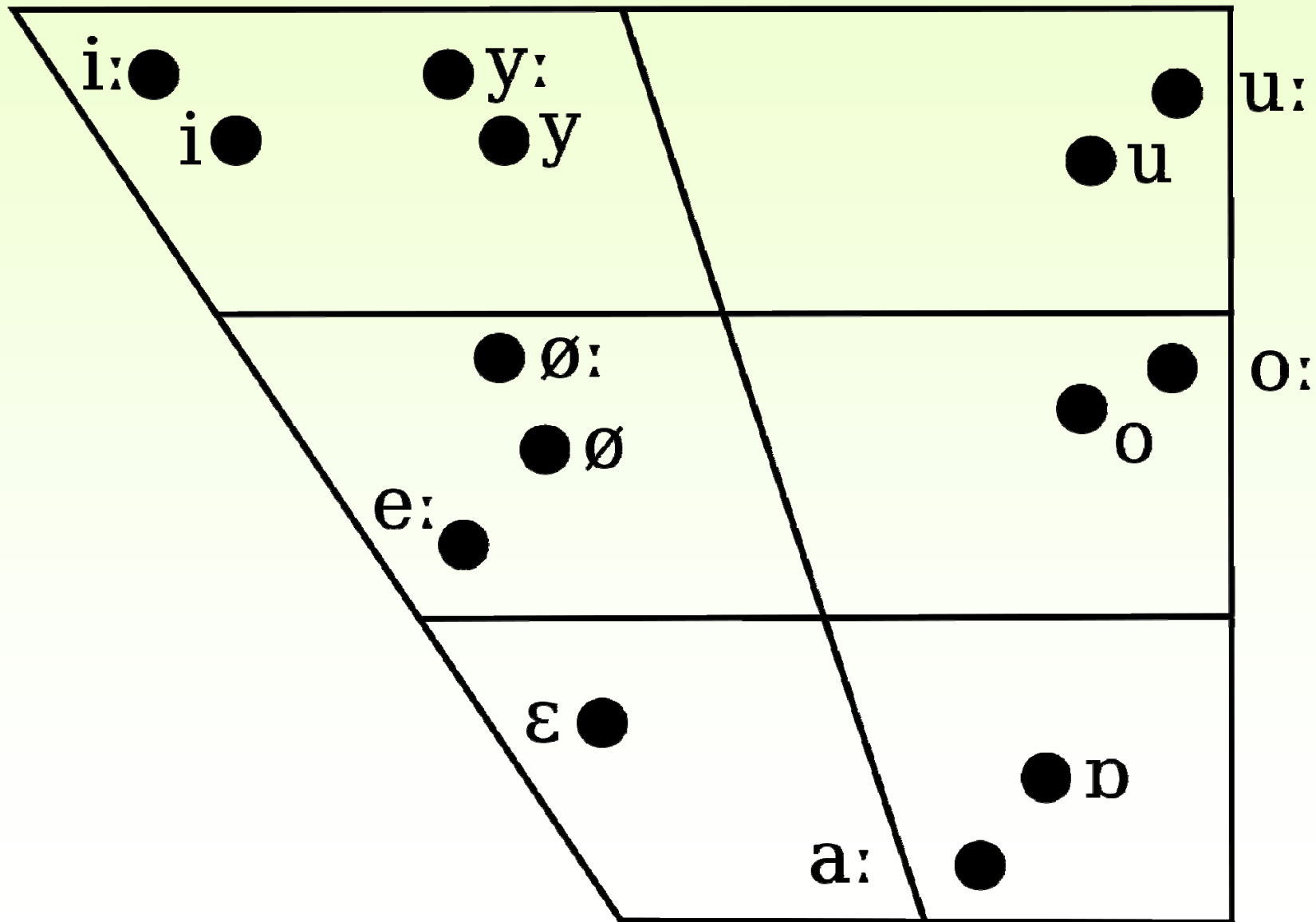
(Magyar egyezményes hangjelöléssel)

1–8 = elsődleges kardinális magánhangzók
 9–18 = másodlagos kardinális magánhangzók

A kardinális magánhangzók
Daniel Jones
 rendszerezésében

A magyar monoftongusok fonetikai rendszerezése az IPA leírásában

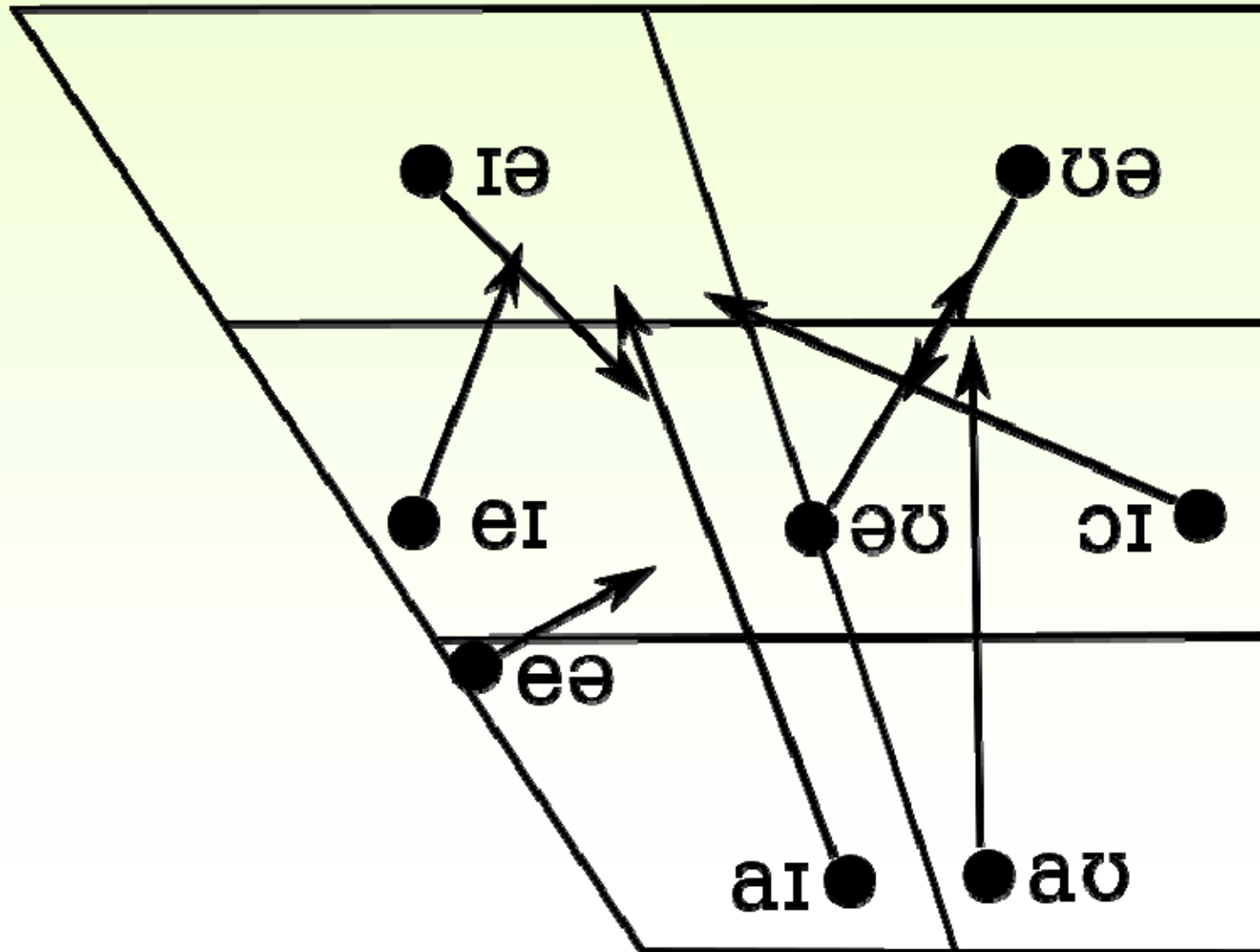
Állandó képzés:

Egyeshangzók (*monoftongusok*)

Változó képzés:

Kettőshangzók (*diftongusok*)

A diftongusok ábrázolása a kardinális magánhangzók rendszerében

Változó képzés:

Kettőshangzók (*diftongusok*)

leírásuk tkp. ugyanolyan szempontok alapján történik, mint az egyeshangzóknál:

1. felső, középső, alsó, legalsó nyelvállás helyett
→ a nyelv függőleges mozgása
2. veláris, palatális helyett
→ a nyelv vízszintes mozgása
3. labiális, illabiális helyett → az ajkak működése
4. időtartam helyett → nyomatékeloszlás

A diftongusok típusai

A nyelv mozgása (a változás iránya) szerint:

1. Függőleges irányú elmozdulás szerint:

nyitódó (uo, u_o, u^o)

záródó (óu, ó_u, ó^u)

2. Vízszintesen irányú elmozdulás szerint:

palatális irányú, palatalizálódó (oö)

veláris irányú, depalatalizálódó (eu)

A diftongusok típusai

3.1. A diftongus „utótagjának” labialitása szerint:

labiális utótagúak (ou, öü, eö, ao)

illabiális utótagúak (ëi, ei, ai, oi)

3.2. A labializáció milyensége szerint:

tiszta illabiális: ëi, ei

labializálódó: eö

delabializálódó: ai, oi

labiális: öü, ao

A diftongusok típusai

4. A nyomaték eloszlása (a fonáció dinamikája) szerint:

emelkedő (erősödő): $\underset{\cdot}{\text{q}}\text{u}$, $^{\circ}\text{u}$, $^{\circ}\text{u}$

lebegő: $\underset{\cdot}{\text{ü}}\text{i}$, $\underset{\cdot}{\text{ó}}\text{u}$, $\underset{\cdot}{\text{u}}\text{o}$

eső (gyengülő): $\text{u}\underset{\cdot}{\text{o}}$, u° , u° , $\text{ó}\text{u}$, ó^{u}

A diftongus

- *egy*
- *változó képzésű*
- *hosszú*
- *magánhangzó*